

УДК 323:327]-044.922(497-15)«2008/2025»

Ільченко І. О.

аспірант,

кафедра міжнародних відносин

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

вул. Всеволода Змієнка, 2, м. Одеса, 65000, Україна

E-mail: i.ilchenko.a@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6571-7583>DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.39.16>

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ПІСЛЯ 2008 РОКУ

Країни Західних Балкан (ЗБ) із географічного погляду – Албанія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Македонія та частково визнана Республіка Косова, але в науковій літературі так називають ті балканські країни, які не є членами ЄС. У статті обрано три кейси для дослідження – Албанія, Боснія і Герцеговина та Північна Македонія, які дають уявлення про різницю між окремими країнами, спільні риси регіону Західні Балкани (РЗБ). Метою дослідження є визначення підсумків політичної трансформації країн Західних Балкан після 2008 р., світової економічної кризи, яка мала масштабні наслідки для всіх сторін суспільно-політичного життя держав регіону. У Боснії і Герцеговині процес формування влади як на загальнодержавному рівні, так і на рівні ентитетів затягнувся через домінування в політичному полі країни популістів, найбільш впливовим із яких став Мілорад Додик. Додик не хоче втратити підтримку Москви – значущого чинника своїх електоральних успіхів, щоб не сказати головного спонсора, тому грає на геополітичному суперництві великих держав. У Македонії розбіжності між парламентськими партіями й етносами можуть у будь-який час знову перейти в демонстрації та погроми, як це було у 2015 та 2016 рр. Політична обстановка, яка склалася в країні, показує, що Охридська угода 2001 р. виявилася далеко не ідеальною й не змогла остаточно вирішити конфлікт. Більше того, те положення Охридської угоди, яке передбачало навчання тисяч албанських поліцейських на півночі країни, скоріше сприяло виникненню відкритих бойових дій, а не врегулюванню конфлікту. Також сильним ударом для країни стала парламентська криза 2016 р., що призвела до вуличних демонстрацій і зміни прем'єр-міністра. Звідси випливає, що закладений принцип «пропорційного представництва» та право «вето» для меншини в етнічних питаннях не допомогли стабілізації парламентського інституту. «Ісламський чинник» відіграє помітну роль у політичному житті Албанії. Країна, з одного боку, заявляє про прагнення стати повноправним членом НАТО, інтегруватися в європейський простір; з іншого боку, Албанія – перша європейська країна, яка отримала повноправний статус в Організації ісламської співпраці. Частина політичної еліти вважає, що «ісламський чинник» у політиці Албанії може створити серйозні труднощі в співпраці з євроатлантичними партнерами. Таким чином, усі три країни ЗБ пройшли тільки першу стадію процесу реформ. Завданнями другої стадії буде формування сильного громадянського суспільства, двопартійної політичної системи, незалежності суду, суспільного контролю над новими засобами масової комунікації.

Ключові слова: політика, трансформація, посткомуністичні країни, Західні Балкани.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок із науковими або практичними завданнями. Країни Західних Балкан (далі – ЗБ) із географічного погляду – Албанія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Македонія та частково визнана Республіка Косова, але в науковій літературі так називають ті балканські країни, які не є членами ЄС. Для України є дуже важливим вивчення досвіду реформ у країнах, які теж обрали шлях демократичного розвитку й орієнтації на ЄС, організацію, побудовану на спільності таких цінностей, як свобода особистості й захист прав кожного громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Методологічною основою дослідження є окремі напрацювання зарубіжних авторів, таких як С. Бауерс (1984), Н. Клейер (2003), К. Бассуенер (2005), а також вітчизняних спеціалістів із РЗБ: Є. Багацького (2013; 2014), Н. Гумби та Д. Гайдай (2021), Н. Іщенко (2021), О. Кравченко (2024). За допомогою їхньої роботи складена дорожня карта дослідження, виявлені показники, через аналіз яких можна отримати об'єктивну картину політичних реформ у країнах ЗБ. Разом із тим фактичний матеріал отримано завдяки дослідженню матеріалів міжнародних сайтів, де розміщено політичні показники ЗБ.

У роботі застосовані методи архівних і документальних досліджень, метод збирання медіа й вторинних джерел, метод інтернет-дослідження, а також контент-аналіз.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Тема порівняння десяти країн ЗБ не може бути охоплена в статті через об'ємність і складність, тому обрано три кейси – Албанія, Боснія і Герцеговина (далі – БіГ) і Північна Македонія, які дають уявлення як про спільні риси країн ЗБ, так і про різницю між окремими країнами. У роботі вперше системно розглянуті основні політичні показники країн ЗБ протягом 2009–2024 рр. для виявлення спільних тенденцій і розгляду основних проблем їхніх політичних трансформацій.

Формулювання цілей статті. Отже, метою дослідження є виявлення підсумків політичної трансформації країн ЗБ після 2008 р., світової економічної кризи, яка мала масштабні наслідки для всіх сторін суспільно-політичного життя держав регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. У Боснії і Герцеговині після 2006 р. відбулося вибухове зростання етнонаціоналізму, чому сприяли проголошення незалежності Чорногорії (2006) і початок процесу визначення остаточного статусу Косова (2006–2008).

Перший етап політичної трансформації БіГ, який ми можемо умовно виділити, почався із загальних виборів 2006 р. Унаслідок виборів багаторічні лідери – Партія демократичної дії (ПДР), Сербська демократична партія (СДП), Хорватська демократична співдружність (ХДСБіГ), які відрізнялися гнучкістю у співпраці з міжнародними структурами, зазнали нищівних утрат або взагалі опинилися в опозиції. На хвилі націоналістичних настроїв і націоналістичної риторики відбулося посилення Партії за Боснію і Герцеговину. Її лідер Харіс Силайджич, який виступав за об'єднання федерації під владою сильного центрального уряду й за принцип «одна людина – один голос», здобув упевнену перемогу (62,8%) у боротьбі за місце від босняків члена Президії Боснії і Герцеговини. Партія за

Боснію і Герцеговину отримала також 24 місця в Палаті представників Федерації БіГ (Каравайцева, 2015, с. 157).

Партійну систему БіГ відрізняє специфічний поділ на партії так званої «громадянської» орієнтації та партії, електоратом яких є чітко визначені етнічні групи. Можна констатувати вкрай стабільну, не схильну до коливань у часі структуру виборчого корпусу партій, орієнтованих на окремі етнічні групи населення, де політичне змагання між акторами протікає головним чином усередині цих відокремлених електоральних груп. Партії певних «національних корпусів» мають відносну вагу в системі порівняно з партіями «громадянської» орієнтації, що вказує на високе значення поляризації системи (Багацький, 2013, с. 152).

Основна вісь міжпартійного змагання в БіГ обертається навколо питань інституційного дизайну держави й іншої актуальної для життя окремих етнічних спільнот тематики, що свідчить про незавершеність політичних дискусій, які стосуються стрижневих основ будівництва держави.

Основні позиції етнічних партій можуть бути зведені до просування боснійцями ідеї держави більш унітарної, централізованої на всіх рівнях прийняття рішень, а сербами, навпаки, – до максимальної децентралізації та точного дотримання букви й духу Дейтонських угод. При цьому партії хорватського національного корпусу ведуть боротьбу за надання хорватській спільноті в БіГ рівності з боснійським і сербським народами, отже, створення третього ентитету в БіГ. Нагадаємо, що сучасна БіГ складається з двох ентитетів – Мусульмано-Хорватської Федерації та Республіки Сербської. При цьому в певні періоди, залежно від конкретних обставин, інтереси представників трьох народів можуть перетинатися, що в чому визначає перебіг політичного процесу в державі (Бассуенер, 2005, с. 80).

Боснія і Герцеговина знаходиться дуже далеко від членства в ЄС, бо вона не в змозі виконати критерії, необхідні для вступу. БіГ залишається однією з найкорумпованіших країн Європи, з дуже високим рівнем злочинності й погано розвиненою інфраструктурою. Її політична еліта демонструє дуже низький рівень зацікавленості в проведенні політичних реформ. Стратегія країн-членів ЄС щодо БіГ, як і до інших колишніх югославських країн, є системною і логічною. Головним елементом стратегії є проведення реформ не лише законодавства, але, якщо йдеться про БіГ, реформи освіти, поліції, армії та інших. ЄС також намагається привести до політичної влади лояльні політичні еліти й дотягнути економіку хоча б до середньоевропейського рівня. Розвинені країни Європи турбує також проблема міграції, а Боснія є країною з величезною діаспорою, яка проживає в Німеччині, Швейцарії, Австрії, Швеції, Австралії та США (Багацький, 2014, с. 139).

Тому тодішній Голова Європейської комісії Ж.-К. Юнкер на небажання БіГ проводити реформи й виконувати вимоги ЄС відповів оголошенням заморозки їхніх кандидатур до 2020 р. Незважаючи на це, ЄС усемірно схвалює прогрес Західних Балкан і через реформи намагається наблизити їх до себе (Кравченко, 2024).

Другий етап політичної трансформації почав відлік із виборів у БіГ 7 жовтня 2018 р. Це були загальні вибори, явка становила 50%. Обирали органи влади всіх ступенів як на загальнодержавному рівні, так і в її ентитетах: Федерації Боснії і Герцеговини (з мусульманською більшістю) і в Республіці Сербській (де більшість населення – серби). Особливого значення саме цим виборам надали кілька ключових сюжетів.

Для виборців-сербів головною інтригою було протистояння багаторічних лідерів Республіки Сербської (далі – РС): президента Мілорада Додика, голови Союзу незалежних соціал-демократів (СНРД, який перебував при владі 12 років) та опозиційної коаліції «Союз за зміни» на чолі із сербським членом Президії БіГ М. Іваничем. Противники М. Додика користувалися неприхованими симпатіями Вашингтона та Брюсселя. Він став для них більмом на оці через свої проросійські симпатії та євроатлантичний скептицизм. На виборах сербського члена Президії БіГ (центрального виконавчий орган влади) боротьба точилася між М. Додиком і М. Іваничем. Водночас на виборах президента РС змагалися висуванка М. Додика, яка обіймала посаду прем'єра РС, Ж. Цвіянович, і лідер найбільшої сили опозиції – Сербської демократичної партії, В. Говядариця. Протиборство СНРД, що правив у республіці разом із союзниками (Соціалістична партія та Демократичний народний союз) та опозиційної коаліції «Союз за зміни» (Сербська демократична партія, Партія демократичного прогресу М. Іванича й Народний демократичний рух), продовжилося далі як на місцевих виборах у парламент РС, так і на загальнодержавному рівні – на виборах у Палату представників (На виборах у Боснії, 2018).

5 грудня 2018 р. міністри закордонних справ країн НАТО повідомили про готовність схвалити першу Щорічну національну програму Боснії і Герцеговини щодо співпраці з НАТО, яка відкривала шлях для активізації Плану дій з підготовки до членства (МАР) (Міністри закордонних справ НАТО, 2018).

Але Народна Скупщина Республіки Сербської, опираючись інтеграції країни до західних військово-політичних інститутів, поспішила ще 18 жовтня 2017 р. ухвалити резолюцію, що проголосила «військову нейтральність Республіки Сербської щодо чинних військових союзів до можливого референдуму» (Республіка Сербська, 2017). Підкреслено, що вибір РС координуватиметься із Сербією, яка також декларує «військову нейтральність» (Республіка Сербська, 2017). М. Додик неодноразово заявляв, що не має наміру відступати від цієї позиції. І М. Додик, і президент РС Ж. Цвіянович зазначали, що взаємодія з НАТО за моделлю Австрії чи Фінляндії за збереження нейтрального статусу може підійти й БіГ.

Водночас мусульманські політичні сили свою згоду на створення кабінету та призначення прем'єра із СНРД давали саме в разі прийняття Щорічної національної програми. Таким чином, процес формування влади й на загальнодержавному рівні, і на рівні ентитетів затягнувся через позицію Додика, який фактично шантажував суспільство та політичні еліти. Затягуючи перемовини, він водночас подавав сигнали, покликані засвідчити гнучкість і прагматизм. За його словами, щодо «європейського шляху» (на відміну від НАТО) у країні існує повна однаковість. Урочисте вручення в Брюсселі відповідей, що довго узгоджувалися, на 656 додаткових питань анкети Єврокомісії було покликане підтвердити «конструктивну роль РС» і його самого в процесі євроінтеграції (Page of M. Dodik). Насправді М. Додик не хоче втратити підтримки Москви – значущого чинника своїх електоральних успіхів, щоб не сказати головного спонсора, а також намагається не ускладнювати й так не прості взаємини з владою Сербії. Таким чином, якщо міркувати в категоріях геополітичного суперництва, вибори 2018 р. виграла Москва, практично не докладаючи жодних зусиль, окрім підтримання декількох ключових фігур у політичній еліті РС.

Вибори в парламент 2022 р. й у місцеві органи влади 2024 р. не змінили картини, яка склалася після 2018 р. На парламентських виборах на багатомандат-

них округах безпосередньо обирають лише 21 депутата від ФБіГ і 9 – від РС, інші мандати (7 і 5 відповідно) називаються компенсаційними й розподіляються пропорційно серед партій, що набрали більше ніж 3% голосів. Альянс незалежних соціал-демократів М. Додика отримав найбільшу кількість голосів – 223107. Другою стала Партія демократичної дії Сулеймана Тихича, найбільша консервативна партія країни, водночас найбільша мусульманська партія (185299 голосів). Трійку лідерів замикає Хорватський демократичний союз Боснії і Герцеговини (118040 голосів) (Три президенти та багато парламентів, 2022). Отже, партії залишаються етнічними, але, що найгірше, вони залишаються популістськими, заграючи з основними, але не найкращими інстинктами своїх виборців.

Якщо переходити до характеристики найважливіших внутрішньополітичних проблем *Республіки Північна Македонія* (далі – РПМ), то на перше місце варто поставити взаємини влади з етнічними меншинами. Найчисленніша з них – албанці.

Зазначимо, що так званий албанський фактор має як внутрішньополітичний, так і зовнішньополітичний вимір і загалом відіграє важливу роль на Балканському півострові. За останнім переписом (2002 р.), частка албанців у Північній Македонії становить понад чверть усього населення – 25,17% (Іщенко, 2021).

Дані вкрай дискусійні, але це єдина офіційна інформація про чисельність албанців у Північній Македонії, яка існує сьогодні. Албанське питання вважається найскладнішим для всього регіону Південно-Східної Європи, і Північна Македонія не є винятком. З албанською проблемою пов'язують низку криз у регіоні у 1991–2001 рр. Насамперед це кризи, пов'язані з активністю албанської мафії та військовими конфліктами у Косово, Південній Сербії та Македонії. Дуже популярна точка зору, за якою саме активність албанського населення може поставити хрест на самому факті існування РПМ.

За останньою оборонною стратегією Північної Македонії від 2010 р., країна може зіткнутися з такими загрозами й ризиками, як міжнародний тероризм; міжнародна організована злочинність; поширення та використання зброї масового знищення; регіональні конфлікти й кризи; сплески радикального націоналізму й екстремізму, етнічного та релігійного екстремізму; незаконне зберігання зброї та амуніції; діяльність іноземних розвідувальних служб; кіберзлочинність; природні й техногенні катастрофи; епідемії; екологічні та соціально-економічні проблеми (Сучасний стан, 2021, с. 28).

Великою проблемою, яка безпосередньо пов'язана з проблемою взаємин національних громад, є діяльність організованої злочинності. Через те, що Македонія є транзитною державою на шляху тисяч мігрантів до Центральної та Західної Європи, загострилася проблема незаконного перетину кордонів і пов'язана із цим діяльність контрабандистів. На жаль, жодної достовірної статистики із цього питання немає, але є дуже серйозні підстави вважати, що величезний вплив на організовану злочинність у РПМ має діяльність албанської мафії, зіткнення правоохоронних сил із якою розглядається багатьма аналітиками як міжетнічні сутички. Саме так часто сприймаються зіткнення в м. Куманові та с. Гошинці у 2015 р., які були оголошені діями терористів із Косова або відродженням ВНА (трактування такого роду походять від офіційної влади Македонії) (Macedonia police, 2015).

Внутрішньополітична проблема етнічних меншин вирішується багато в чому з огляду на ЄС і США. Говорячи про взаємодію Північної Македонії та ЄС, не

можна не згадати, що перша військова операція об'єднаної Європи, EUFOR Concordia, проходила в Македонії. Взаємодія з албанською громадою, як можна переконалися на прикладі весняних сутичок 2015 р. в Куманово й Гошинці, відбувається за сценарієм: інцидент – реакція Заходу – початок консультацій з албанською стороною. Отже, західний чинник є, безумовно, таким, що стабілізує внутрішньополітичну ситуацію в країні. Страх залишитися поза об'єднаною Європою, поза військовою структурою НАТО продовжує підштовхувати македонське керівництво до співпраці з албанською громадою. Албанські лідери, у свою чергу, вірять у можливість створення загальноалбанської культурної автономії лише в рамках ЄС (до речі, ідея загальномакедонської культурної автономії також присутня та відіграє важливу роль у риторичі правих політичних партій РМ). Але сьогодні ймовірність вступу до ЄС Албанії, не кажучи вже про так звану Республіку Косова, залишається вкрай низькою на середньострокову перспективу (Гумба, & Гайдай, 2021, с. 23).

До латентної нестабільності держави призвели сучасні інститути влади, порядок роботи яких частково прописаний у Рамковому договорі 2001 р. З того часу албанські та македонські партії так і не змогли дійти згоди про розвиток країни.

У 2016 р. відбулася масштабна парламентська криза, спричинена суперечностями між лідером ВМРО-ДПМНЕ (Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія за македонську національну єдність), прем'єр-міністром Ніколою Груєвським (серпень 2006 – січень 2016) і лідером опозиції соціал-демократом Зораном Заєвим, який у результаті дострокових виборів обійняв пост прем'єр-міністра (травень 2017 – січень 2020). До 2017 р. також обрано нового спікера парламенту – Талата Джафері, за походженням етнічного албанця. Дії македонців негайно призвели до сутички в парламенті між активістами руху «За єдину Македонію» і представниками албанських партій (Macedonia's conservatives fail, 2017).

17 червня 2018 р. у грецькому селі Псарадес, на південь від озера Преспа, глави міністерств закордонних справ Македонії та Греції Нікола Димитрів і Нікос Кодзіас у присутності глав обох держав, а також представників ООН і ЄС підписали історичну угоду про нову державну назву Македонії (Преспанська угода). Колишня югославська республіка взяла на себе зобов'язання внести до конституції поправки, відповідно до яких вона була офіційно перейменована в Республіку Північна Македонія. Греція, у свою чергу, підтвердила, що в разі успішної ратифікації угоди вона більше не перешкоджатиме вступу сусідньої країни до НАТО й початку переговорів про її входження до Євросоюзу.

Підсумковий варіант угоди, що становить компроміс між вихідними позиціями двох сторін, містить такі основні тези. По-перше, Македонія отримає назву «Республіка Північна Македонія» або, скорочено, «Північна Македонія». З політичного погляду це найбільш нейтральний варіант, що містить негативних історичних конотацій. По-друге, нова назва використовуватиметься не лише у взаєминах Північної Македонії із зовнішнім світом, а й усередині країни. По-третє, громадяни країни, як і раніше, будуть називатися македонцями, офіційна мова збереже назву македонської. Водночас у документі наголошується, що македонська мова належить до південнослов'янської мовної спільності, яка не має стосунку ні до давньої грецької цивілізації, ні до історії, культури та спадщини Македонського регіону в складі Греції. По-четверте, Македонія взяла

на себе зобов'язання утримуватися від використання символів, що становлять невід'ємну частину культурно-історичної спадщини Греції, а в разі виникнення спірних питань буде узгоджувати їх із грецьким урядом. Приклад – на колишньому національному прапорі Македонії була зображена так звана Вергінська зірка, яка прикрашала гробницю, що, вірогідно, належала Філіппу II Македонському. Нарешті, обидві сторони підтвердили недоторканність міждержавного кордону, домовилися про активізацію двосторонньої співпраці в різних сферах і про підвищення рівня дипломатичних представництв (македонська місія в Афінах і грецька в Скоп'є переводилися в ранг посольств) (Final Agreement, 2018).

Преспанська угода стала важливим моментом у вирішенні суперечки між Грецією та Македонією, сприяла подальшій трансформації ідентичності македонців. Звичайно, відкритими залишаються такі важливі питання, як збереження історичної пам'яті й національної культурної спадщини, а також досягнення суспільного консенсусу щодо цього питання як у Греції, так і в Македонії.

У липні 2020 р. на парламентських виборах перемогла партія Соціал-демократичного союзу Македонії на чолі із З. Заєвим, набравши 36,3% голосів. Ця партія мала намір продовжувати шлях європейської інтеграції, проте проти цього виступила партія ВМРО-ДПМНЕ, відома як своїми ультранационалістичними поглядами, так і численними політичними скандалами. Це ще раз засвідчило глибокий розкол не тільки між етнічними партіями македонців та албанців, а й між різними македонськими партіями (Північна Македонія, 2020).

8 травня 2024 р. у Північній Македонії відбулися вибори до парламенту й другий тур президентських виборів, які можуть кардинально вплинути на шлях країни до Європейського Союзу. Явка становила 42,32 відсотка на президентських виборах, перевищивши необхідний рівень у 40 відсотків, щоб голосування вважалося дійсним. Водночас явка на парламентських виборах була трохи нижче за 47 відсотків. Националістична ВМРО-ДПМНЕ показала сильний результат після років перебування в опозиції. На практиці це означає таке: пріоритети наступного уряду стосуватимуться обіцянки змінити конституцію, щоб відкрити шлях до відкриття повноцінних переговорів Північної Македонії з ЄС. ВМРО-ДПМНЕ виступала за те, що рамки переговорів із ЄС можна змінити. Північна Македонія має статус кандидата на вступ до ЄС із 2005 року, але їхні спроби вступу наштовхнулися на вето Болгарії, яка є членом ЄС. Це вето триває попри компроміс 2022 р., що вимагає поправки до преамбули Конституції Македонії. Фаворитка президентських виборів Гордана Сияновська-Давкова, яку підтримувала опозиційна націоналістична партія ВМРО-ДПМНЕ, ще до оголошення її перемоги розкритикувала обіцянку влади запровадити конституційні зміни, які закріпили б болгар як один із народів Північної Македонії, але визнала, що не блокуватиме цю зміну, якщо для схвалення буде потрібна кількість голосів. У 2022 р. Скоп'є неохоче поступилося вимогам Болгарії щодо цих змін, аби переконати Софію зняти вето на початок рамкових переговорів Північної Македонії з Європейським Союзом. Сияновська-Давкова заявила, що «поважатиме» зміну назви країни, яка дала змогу скасувати грецьке вето, але не буде її використовувати (У Північній Македонії, 2024). Отже, ВМРО-ДПМНЕ повернули собі всю повноту влади в Північній Македонії, що означає новий виток турбулентності в політичній історії країни й усього регіону.

У підсумку розбіжності між парламентськими партіями й етносами Північної Македонії можуть у будь-який час знову перейти в демонстрації та погроми, як

це було у 2015 та 2016 рр. Політична обстановка, яка склалася в країні, показує, що Охридська угода 2001 р. виявилася далеко не ідеальною й не змогла остаточно вирішити конфлікт. Більше того, те положення Охридської угоди, яке передбачало навчання тисяч албанських поліцейських на півночі країни, скоріше сприяло виникненню відкритих бойових дій, а не врегулюванню конфлікту. Також сильним ударом для країни стала парламентська криза 2016 р., що призвела до вуличних демонстрацій і зміни прем'єр-міністра. Звідси випливає, що закладений принцип «пропорційного представництва» та право «вето» для меншини в етнічних питаннях не допомогли стабілізації парламентського інституту.

Щодо *Албанії*, то в переліку найважливіших питань, про які варто згадати, першою стоїть розбіжність між конституцією країни та її внутрішньополітичною практикою.

Ісламський чинник відіграє помітну роль у політичному житті країни. Албанія, з одного боку, заявляє про прагнення стати повноправним членом НАТО, інтегруватися в європейський простір; з іншого боку, Албанія – перша європейська країна, яка отримала повноправний статус в Організації ісламської співпраці (ОІС). Частина політичної еліти вважає, що ісламський чинник у політиці Албанії може створити серйозні труднощі в співпраці з євроатлантичними партнерами.

В Албанії існує сильне угруповання націоналістів-радикалів, які поширюють ідею створення «Великої Албанії». Албанці вкрай болісно ставляться до того, що їхню державу створено набагато пізніше, ніж в інших балканських народів. При цьому значна частина албанського населення (за деякими підрахунками, близько половини) проживає за межами республіки. В албанській національній свідомості поширена думка про приниження ролі албанців у політичній історії Балкан як із боку європейців, так і з боку сусідніх народів (Bowers, 1984, p. 129).

Експерти відзначають активізацію національної свідомості албанців останніми роками, їхнє прагнення позиціонувати себе серед інших балканських ідентичностей (Clayer, 2003, p. 281).

Усе це створює сприятливе середовище для відродження ідеї «Великої Албанії», поширення сепаратистських настроїв, хоча албанці вважають за краще говорити про необхідність об'єднання всіх співгромадян, які проживають в Албанії, Косово, Македонії та інших країнах, у єдину етнічну спільноту. Опитування, проведене у 2010 р. Інститутом Геллапа в співпраці з Європейським фондом для Балкан, виявило, що 62% респондентів в Албанії, 81% – у Косово, 51,9% албанців у Македонії підтримали б створення «Великої Албанії». Більшість респондентів – понад 95% загалом у трьох країнах, заявила, що якщо така держава буде створена, то вона має включати Албанію, Косово й частину Македонії (Gallup Balkan Monitor, 2010).

На основі непрямих даних та оцінювання матеріалів ЗМІ можна стверджувати, що за минулі роки ці цифри тільки зростали. Варто зазначити, що представники політичних кіл Албанії уникають використання виразів «Велика Албанія» й «пан-албанізм». Вони дипломатично говорять про «албанське національне питання», трактуючи його як «рух за звільнення албанських земель від іноземної окупації та їх об'єднання в окрему національну державу» (Pan-Albanianism, 2004, p. 32).

Однак як на експертному рівні, так й на побутовому давно визнано, що мрія албанців про об'єднання є «частиною їхньої колективної свідомості» й не стала політичною програмою лише в силу військової та політичної слабкості албан-

ського політичного класу. Поки зріє еліта, повним ходом іде формування великоалбанської свідомості. Майже в будь-якому книжковому кіоску в Албанії та Косові можна купити карту «Етнічна Албанія», яка включає Албанію, Косово, південно-сербські громади Прешево, Медведжу й Буяновац, значні частини Македонії, Чорногорію зі столицею Подгорицею і грецьку область Епір. Головним містом визнається македонська столиця Скоп'є. Головними акторами процесів албанізації є збройні сили Косова, албанські парамілітарні осередки, що належать албанській мафії й здатні вести партизанську війну (досвід Армії звільнення Косова); приватні військові компанії. Реалізація сценарію «албанізації» незалежно від варіативності процесів – створення пан-албанської політії або спільноти ісламських общин – не лише призведе до переформатування політичного простору Західних Балкан, а й відкриє шлях до можливих відкритих конфліктів і навіть війн.

З іншого боку, албанські політичні еліти жодного разу не проголошували мету приєднати будь-яку частину території сусідньої країни. Особливо показовим є кейс Косова, як, завдяки виваженій політиці Албанії, змогли побудувати фундамент для розвитку політичної спільноти в напіввизнаній республіці. Права, що гарантовані сербському й іншим національним меншинам, які підтверджені в Декларації незалежності, відповідають найбільш високим стандартам; їх не можна порівняти з правами нацменшин в інших багатонаціональних державах. Уряд і народ Косово дали обіцянку, що будуть поважати права меншин за будь-яких умов. Отже, на політичному рівні має місце поступове зближення позицій албанського, косовського, македонського та сербського керівництва з низки питань.

21 січня 2011 р. Тирана пережила драматичні події, коли перед будівлею уряду Албанії відбулися запеклі зіткнення між антиурядовими демонстрантами й поліцією. Події 21 січня добре задокументовані. Десятки тисяч протестувальників зібралися в Тирані, щоб протестувати проти уряду тодішнього прем'єр-міністра Салі Беріші, після того як віце-прем'єр-міністр і союзник по коаліції Ілїр Мета оприлюднив відео, яке викривало корупцію на високому рівні. Відмова Беріші звільнити Мету викликала масовий протест і вибух невдоволення. Були сутички, але ніхто не міг передбачити насильства, яке розгорнулося. Ніхто не очікував, що в європейській країні, яка є членом НАТО, уряд накаже гвардії республіки, якій поставлено завдання захищати державні інституції, відкрити вогонь по беззбройних протестувальниках. І все ж це сталося, Алекс Ніка, Зівер Вейзі, Хекуран Деда та Фаїк Міртадж були вбиті. Згодом уряд Беріші заперечував, що віддавав накази про вбивства. Він стверджував, що протестувальники стріляли один в одного зі зброї, закамуфльованої під парасолі й ручки. Коли відео стрілянини оприлюднили, він змінив свою точку зору, визнавши, що їх розстріляла гвардія республіки, щоб запобігти спробі державного перевороту, організованого опозицією. Він виправдовував убивства й заявив, що вб'є знову, якщо знадобиться. Він перешкоджав усім спробам прокуратури провести розслідування. Записи безпеки із серверів у його офісі були стерті, а ордери на арешт охоронців проігноровані. Він напав на призначеного ним генерального прокурора, назвавши її «бульварною повією» за її спроби провести розслідування, і заявив, що президент республіки був частиною державного перевороту з тієї простої причини, що він не оголосив про свою беззастережну підтримку позиції Беріші. Якщо Салі Беріша розцінив події 21 січня як спробу державного перевороту, то

в Брюсселі всю вину поклали на уряд і заявили, що подібні інциденти кидають тінь на перспективи Албанії бути прийнятою до лав ЄС (The long shadow, 2025).

10 жовтня 2012 р. була оприлюднена доповідь Єврокомісії щодо Албанії. Документ констатував загальну неготовність країни для отримання статусу офіційного кандидата по 12 основних критеріях, сформульованих у листопаді 2010 р. Єврокомісія визначила, що албанська сторона виконала чотири критерії, виконання ще двох було «у процесі», а по інших шести констатовано «помірний прогрес», що в термінології ЄС фактично означає стагнацію. У доповіді Єврокомісії підкреслювалося, що майбутнє надання Албанії офіційного статусу країни-кандидата в ЄС «залежить від виконання ключових заходів у сферах реформування правосуддя й державної адміністрації та перегляду парламентських процедур». «Щоб мати можливість зробити наступний крок і почати переговори про вступ, Албанія має продемонструвати реальне виконання вже взятих на себе зобов'язань і досягнення ключових пріоритетів, які до теперішнього часу не реалізовані повністю. Увага повинна бути сфокусована на верховенстві закону й фундаментальних правах людини. Для успішного процесу реформ істотне значення матиме реальний політичний діалог. Проведення парламентських виборів 2013 р. стане в цьому плані ключовим тестом і попередньою умовою для будь-якої рекомендації про відкриття переговорів» (Key findings, 2012).

Якщо це був тест, то парламентські вибори 2013 р. завершилися за сценарієм ЄС: перемогою Альянсу за європейську Албанію на чолі з опозиційною Соціалістичною партією та її лідером Еді Рамою. Салі Беріша з Демократичної партії Альянсу за зайнятість, процвітання й інтеграцію визнав свою поразку 26 червня, що міжнародними спостерігачами сприйнято як ознака демократичної зрілості, що зростає, в Албанії. До парламенту було також обрано 25 жінок (17,86%). Рама зберіг лідерство й протягом виборів 2017 р. Але більшість обіцянок, як завжди, залишилася невиконаною. Головними суперниками на виборах 2021 р. стали владна лівоцентристська Соціалістична партія Албанії, лідер якої Еді Рама очолював уряд уже два терміни, і правоцентристська консервативна Демократична партія Албанії, яка була при владі в 2005–2013 рр., а відтоді стала провідною опозиційною силою. Лідер демократів Люльзім Баша, колишній мер столиці Тирани, який також у минулому обіймав кілька міністерських посад, заявив, що Еді Рама за вісім років при владі не виправдав сподівань і йому не можна давати більше шансів (В Албанії, 2021).

Сьогодні Албанія, по суті, ще стоїть на роздоріжжі, хоча і з достатньо ясно вираженим напрямом руху. За всіх своїх політичних та ідеологічних складнощів вона займає у світовій економічній таблиці 80-те місце, має річний економічний ріст 6,8% і, згідно зі своїми розмірами, не найменші іноземні нетто-інвестиції – 162 млн. дол. США. Це дає змогу розраховувати на позитивний вплив економічної сфери на інші сфери суспільно-політичного життя країни.

Висновки й перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, аналіз кейсів Албанії, Боснії і Герцеговини та Північної Македонії дає змогу резюмувати, що країни ЗБ пройшли певну політичну трансформацію у 2009–2024 рр. Нині в усіх країнах регіону ЗБ існують такі атрибути демократії, як демократичні вибори, багатопартійність, неурядові суспільні організації, відносно незалежні засоби масової інформації. Є гарантованою відповідальність уряду перед парламентом, можливість зміни урядів, дотримання громадянських

прав і свобод, захист прав національних меншин. Це дає змогу вважати демократичні режим ЗБ досить стабільними. Разом із тим процес реформ у регіоні пройшов лише першу стадію. Завданнями другої стадії є формування сильного громадянського суспільства, двопартійної політичної системи, незалежності суду, суспільного контролю над новими засобами масової комунікації.

Процес демократизації не є лінійним; не можна поставити оцінки країнам регіону за якоюсь шкалою успіхів. Одні демонструють досягнення в одних галузях, сусідні – в інших. Створення нової, вільної від впливу партійної боротьби адміністрації – одне з найважчих у регіоні завдань. Закони про люстрацію не виконали своєї головної мети; вони скоріше слугували дискредитації політичних опонентів, аніж реформі адміністрації. Партійний контроль над чиновництвом зберігався, отже, державні інституції виконували партійні замовлення, що зазвичай різко розходилися з інтересами суспільства. Інша важлива проблема – корупція; на відміну від Заходу, тут її вирішення було складнішим через брак джерел у держбюджеті на фінансування відповідних служб.

References [Список використаної літератури]

- A pro-Russian candidate is leading the elections in Bosnia and Herzegovina (2018). *LB.UA* [in Ukrainian]. [На виборах у Боснії і Герцеговині лідирує проросійський кандидат. *LB.UA*. 2018. URL: https://lb.ua/world/2018/10/08/409431_viborah_bosnii_gertsegovine.html (дата звернення: 02.02.2025).]
- Bagatskyi, E. (2013). The inevitability of constitutional changes in Bosnia and Herzegovina. *Bulletin of Odessa National University*, 18:2(18:3), 147–155 [in Ukrainian]. [Багацький Є. Невідворотність конституційних змін в Боснії і Герцеговині. *Вісник Одеського національного університету*. 2013. Том. 18. Вип. 2 (18). Ч. 3. С. 147–155.]
- Bagatskyi, E. (2014). EU in Bosnia: goals and achievements. *Actual problems of politics*, 53, 133–142 [in Ukrainian]. [Багацький Є. ЄС в Боснії: цілі та досягнення. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 133–142.]
- Bassuener, K. (2005). Missed opportunities and unfinished conclusions are Bosnia's legacy. In: Ibnoezer, G., Flury, F. (eds). *After Intervention: Managing Public Security in Post-Conflict Societies – From Intervention to Sustainable Local Government*, 74–101. Bureau of Security Policy under the Ministry of Defense of Austria; National Defense Academy; Geneva Center for Democratic Control of the Armed Forces. Vienna – Geneva: GKS – Vienna [in Ukrainian]. [Бассуенер К. Упущені можливості і незроблені висновки – спадщина Боснії. *Після інтервенції: Управління суспільною безпекою у пост конфліктних суспільствах – від втручання до стійкого місцевого самоврядування* / ред. Г. Ібноезер, Ф. Флурі ; Бюро політики безпеки при Міністерстві оборони Австрії ; Національна академія оборони ; Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. Відень – Женева : GKS – Vienna, 2005. С. 74–101.]
- Bowers, S.R. (1984). The Islamic factor in Albanian policy. *Institute of Muslim Minority Affairs*, 5:1, 123–135 [in English]. [Bowers S.R. The Islamic factor in Albanian policy. *Institute of Muslim Minority Affairs*. 1984. Vol. 5. Issue 1. P. 123–135. URL: <https://doi.org/10.1080/02666958408715886> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Clayer, N. (2003). God in the “Land of the Mercedes”. The Religious Communities in Albania since 1990. In: P. Jordan, K. Kaser, W. Lukan et alii. *Albanien*, 277–314 [in English]. [Clayer N. God in the “Land of the Mercedes”. The Religious Communities in Albania since 1990. *Albanien* / P. Jordan, K. Kaser, W. Lukan et alii. Peter Lang : österreichische Osthefte, halshs-00189819, 2003. P. 277–314.]
- Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817(1993) and 845(1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strategic Partnership between the Parties (2018). *Ministry of Foreign Affairs* [in English]. [Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817(1993) and 845(1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strategic Partnership between the Parties. *Ministry of Foreign Affairs*. 2018. URL: <https://www.mfa.gr/images/docs/eidikathemata/agreement.pdf>. (дата звернення: 02.02.2025).]
- Gallup Balkan Monitor: Insights and Perceptions: Voices of the Balkans (2010). *Gallup Balkan* [in English]. [Gallup Balkan Monitor: Insights and Perceptions: Voices of the Balkans. *Gallup Balkan*. 2010. URL: <https://www.europeansources.info/record/website-gallup-balkan-monitor-insights-and-perceptions-voices-of-the-balkans/> (дата звернення: 02.02.2025).]

- Gumba, N., & Gaidai, D. (2021). Experience of European integration of the Western Balkans and conclusions for Ukraine. *New Europe*, 12 [in Ukrainian]. [Гумба Н., Гайдай Д. Досвід євроінтеграції Західних Балкан і висновки для України. *New Europe*. 2021. № 12. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Western-Balkans_ukr.pdf (дата звернення: 02.02.2025).]
- Ishchenko, N. (August 10, 2021). Experience of the Balkans for Ukraine: How the Macedonians got along with the Albanians. *Infopost* [in Ukrainian]. [Іщенко Н. Досвід Балкан для України: Як македонці порозумілися з албанцями. *Infopost*. 10 серпня 2021. URL: <https://infopost.media/dosvid-balkan-dlya-ukrayiny-yak-makedoncz-porozumilysya-z-albanczyamy/> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Karavaitseva, O.V. (2015). Electoral system of post-conflict Bosnia and Herzegovina. *Actual problems of politics*, 54, 153–159 [in Ukrainian]. [Каравайцева О.В. Виборча система постконфліктної Боснії і Герцеговини. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 153–159.]
- Key findings of the 2012 Progress Report on Albania (October 10, 2012). *European Commission* [in English]. [Key findings of the 2012 Progress Report on Albania. *European Commission*. October 10 2012. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_12_763 (дата звернення: 02.02.2025).]
- Kravchenko, O. (2024). The EU decided to start accession negotiations with Bosnia and Herzegovina. *LB.UA* [in Ukrainian]. [Кравченко О. ЄС вирішив почати переговори про вступ з Боснією і Герцеговиною. *LB.UA*. 2024. URL: https://lb.ua/world/2024/03/22/604618_ies_virishiv_pochati_peregovori_pro.html (дата звернення: 02.02.2025).]
- Macedonia's conservatives fail to form coalition (January 30, 2017). *DW*. [in English]. [Macedonia's conservatives fail to form coalition. *DW*. January 30 2017. URL: <https://www.dw.com/en/macedonias-political-crisis-continues-as-conservatives-fail-to-form-coalition/a-37325772> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Macedonia police killed in clashes with 'terrorists' (May 10, 2015). *BBC* [in English]. [Macedonia police killed in clashes with 'terrorists'. *BBC*. May 10 2015. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-32674121> (дата звернення: 02.02.2025).]
- NATO foreign ministers concluded a two-day meeting in Brussels (December 5, 2018). *Official site of NATO* [in Ukrainian]. [Міністри закордонних справ НАТО завершили дводенну зустріч у Брюсселі. *Офіційний сайт НАТО*. December 5 2018. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_161116.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 02.02.2025).]
- Page of M. Dodik in X. X. <https://x.com/miloraddodik?mx=2> [Page of M. Dodik in X. X. URL: <https://x.com/miloraddodik?mx=2> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Palamarchuk, M., & Aleksandrov, O. (Eds.) (2021). *The current state and prospects for the development and transformation of the North Atlantic Alliance*. Kyiv: NISD [in Ukrainian]. [Сучасний стан і перспективи розвитку й трансформації Північноатлантичного альянсу / М. Паламарчук, О. Александров (заг. ред.). Київ : НІСД, 2021. 36 с.]
- Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Security? (2004). *International Crisis Group* [in English]. [Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Security? *International Crisis Group*. Defence Academy of the United Kingdom : Conflict Studies Research Centre, 2004. 47 p.]
- Parliamentary elections are taking place in Albania after a heated election campaign (April 25, 2021). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. [В Албанії відбуваються парламентські вибори після гострої передвиборчої кампанії. *Radio Svoboda*. 25 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31222286.html> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Parliamentary and presidential elections were held in North Macedonia: the opposition has a chance of a majority (May 8, 2024). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. [У Північній Македонії пройшли парламентські та президентські вибори: опозиція має шанси на більшість. *Radio Svoboda*. 8 травня 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pivnichna-makedoniia-vybory/32938621.html> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Republika Srpska: All NATO accession decisions on hold, any future status to be negotiated with Serbia (October 18, 2017). *UK.Vijesti* [in Ukrainian]. [Республіка Сербська: призупинено всі рішення щодо вступу до НАТО, будь-який майбутній статус узгоджуватиметься з Сербією. *UK.Vijesti*. 18 жовтня 2017. URL: <https://uk.vijesti.me/amp/60078> (дата звернення: 02.02.2025).]
- The long shadow of January 21: a lingering failure for Albania's new justice system (January 21, 2025). *Albanian Times* [in English]. [The long shadow of January 21: a lingering failure for Albania's new justice system. *Albanian Times*. January 21, 2025. URL: <https://albaniantimes.al/the-long-shadow-of-january-21-a-lingering-failure-for-albanias-new-justice-system/> (дата звернення: 02.02.2025).]
- Three presidents and many parliaments: how heads of state are elected in Bosnia and Herzegovina (October 20, 2022). *Intent.Press* [in Ukrainian]. [Три президенти та багато парламентів: як обирають керівників держави у Боснії і Герцеговині. *Intent.Press*. 20 жовтня 2022. URL: <https://intent.press/publications/election/2022/tri-prezidenti-ta-bagato-parlamentiv-yak-obirayut-kerivnikiv-derzhavi-u-bosniyi-i-gersegovini/> (дата звернення: 02.02.2025).]

Стаття надійшла до редакції 03.02.2025

Ilchenko I. O.

Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Vsevoloda Zmienko Str., 2, Odesa, 65000, Ukraine

POLITICAL TRANSFORMATION OF THE POST-COMMUNIST COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS AFTER 2008

Summary

The countries of the Western Balkans (WB) from a geographical point of view are Albania, Slovenia, Croatia, Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Macedonia and the partially recognized Republic of Kosovo, but in the scientific literature it is called those Balkan countries that are not members of the EU. The article selects three cases for study – Albania, Bosnia and Herzegovina and North Macedonia, which provide an idea of the differences between individual countries, but also of the common features of The Western Balkans Region. The aim of the research is to identify the results of the political transformation of the Western Balkans countries after 2008, the year of the global economic crisis which had large-scale consequences for all aspects of the socio-political life of the states of the region. In Bosnia and Herzegovina, the process of forming a government both at the national level and at the entity level was delayed due to the dominance of populists in the country's political field, the most influential of whom was Milorad Dodik. Dodik does not want to lose the support of Moscow, a significant factor in his electoral successes, not to mention his main sponsor, so he is playing on the geopolitical rivalry of the great powers. In Macedonia, disagreements between parliamentary parties and ethnic groups can at any time again turn into demonstrations and pogroms, as was the case in 2015 and 2016. The political situation that has developed in the country shows that the Ohrid Agreement of 2001 was far from ideal and could not finally resolve the conflict. Moreover, the provision of the Ohrid Agreement, which provided for the training of thousands of Albanian police officers in the north of the country, rather contributed to the emergence of open hostilities, rather than the settlement of the conflict. The parliamentary crisis of 2016, which led to street demonstrations and the change of the prime minister, was also a strong blow to the country. It follows that the established principle of “proportional representation” and the right of “veto” for the minority in ethnic issues did not help stabilize the parliamentary institution. The Islamic factor plays a significant role in the political life of Albania. On the one hand, the country declares its desire to become a full member of NATO, to integrate into the European space; on the other hand, Albania is the first European country to receive full status in the Organization of Islamic Cooperation. Part of the political elite believes that the Islamic factor in Albanian politics can create serious difficulties in cooperation with Euro-Atlantic partners. Thus, all three countries of the Western Balkans have passed only the first stage of the reform process. The tasks of the second stage will be the formation of a strong civil society, a two-party political system, judicial independence, public control over new media.

Key words: politics, transformation, post-communist countries, the Western Balkans.